

3 монастиря

Михайло Яцків

Оповідання шкільного товариша

I

До пізнього вечора я молився гаряче в церкві, а на другий день вигнали мене з гімназії за атеїзм. Обвинували мене в тому, що я зійшовся з таємним безбожним гуртком старших гімназистів, наказали мені зібрати книжки і виноситися якнайшвидше. Було мені тоді 14 років. Я вийшов, приголомшений, на порожній коридор і не знав, що робити з собою. З класів долітав легенький шум, як із затканих вуликів, вряди-годи проривав його голос учителя або учня. Ніхто не знав, що зі мною діється, ніхто не співчував мені. Я підійшов до вікна і хотів кинутися з поверха.

"Але що ж, — думаю, — поламаю собі ноги і буду мати два нещастя. Вже ліпше одно. А потовчуся — відрятують. Люди злобні. Рятують життя, а забирають усі засоби до нього..."

Я згадав свого законоучителя, через якого причинилось моє нещастя, згадав байдужість своїх учителів, і тоді вперше заламався мій хлоп'ячий патріотизм. Я зійшов вниз. На квартирі я не згадував нічого про цю новину, лише кинув книжки й вийшов з хати.

Незабаром мати забрала мене додому.

Журився я довго, а потім втихомирився. Дома було мені гірко. Я не міг знайти собі місця, попав у нехіль та німу розпуку. Вже раніше пережив я багато, а останнє нещастя зломило мене до кінця. Я забажав відпочити.

Ось як забрів я аж у монастир і став перед ігуменом. Починаю оповідати про своє лихоліття. А він перебиває мене:

— Свідोцтво!

Я подав йому свідоцтво.

Перебіг його очима вздовж, потім завернув око впоперек і відчитував "маловажну" примітку. "Прогнаний із гімназії за антирелігійні таємні соціалістичні сходина". Ігумен опустил свідоцтво на землю, глипнув на мене, як темний ворог, обтер пальці об клуби і прошипів до двох братчиків, які стояли коло нього:

— Виведіть його аж за браму.

Вхопили мене, як чорти душу, і винесли.

Хоч-не-хоч, я зайшов в чужий монастир. Тепер я взявся за штуку. Приготував свідоцтво з першого семестру, пішов висповідатися до старого "патра" і розповів йому про свої наміри. Він вислухав мене і завів до віце-пріора. Віце-пріор привітав мене солоденькою усмішкою, перечитав уважно свідоцтво, і, на моє зачудування, почав говорити по-нашому.

— Господинцю, чоловіче, добродію! Нам таких не треба, ая, нам таких не треба! Раз, що ти — українець — небезпечна штука, ану ж замотиличиш мені мої овечки

схизмою... А по-друге, чи смію спитати, вашеці, де то ваше високоблагородіє низького росту на курячих лапках попасали від першого семестру 4 класу дотепер? Ану ж ви, батьку, в тій темній епосі, про яку історія ні слівцем не згадує, беззаконіє, як воду, пили? Ге-ге.

Я виправдувався, чим міг.

По довгих хоровах прийняли мене, але остерегли всіх новаків переді мною.

В такій неволі мене лякало кожнісіньке моє слово. Я силкувався говорити так, щоб і тіні приводу не дати чимось двозначним у відношенні до хитрих товаришів. Помалу я закопував себе живцем, товариші не звертали на мене уваги, я замовк, як би і не було мене на світі. Рухаюся машинально. Клякають інші, клякаю і я. Бовваніють над книгами, бовванію і я. Лише часом в годинах роздумувань промайне спомин або світла думка, як пташка серед понурої ночі, залишить криваву нитку в моєму мозку, чотки зсуваються на колінах, я забуваюся та імпровізую молитву. Та в тій молитві нема слів, лише образи. З шаленим розмахом будую святиню святинь, вона займає весь світ з людських кісток, в неї підвалини і стіни в крові, склепіння — від сліз ясне і прозоре небо. Людські муки і зойки ревуть, як океан, у тій святині, а я лежу у поросі.

І тільки тоді, коли від мого жалю ось-ось не тріснуть груди і цілий монастир, я прокидаюся.

"Що ж, — гадаю, — іпохондрія. За чим жаліти? Ні світ мене не потребує, ні я його. Що ж мені світ дав? Отруту, біль, ненависть?.. От якби дочекати тої хвилини, коли ляжу камінним сном на плиті. Накриють мене чорним простиралом, ченці ходитимуть поважно довкола, заспівають похоронних псалмів, а я відречуся всіх і вся, і стане мені легше. А потім, потім забуду говорити, думати і, дасть бог, збожеволію. Божевілля має свої добрі сторінки: людина живе, але не відчуває життя". З демонською жагою я бажав цього для себе, і втішало мене те, що вмю так знущатися над собою. За що і навіщо? Ні за що, а так собі. Іншого виходу із свого нужденного існування я ніяк не міг уявити собі.

Одної неділі я висунувся у сад і сів на лавку. Сиджу, дивлюся на розлогі поля за частоколом. Дивлюся без думки, без ніяких почувань. Шибнула мені гадка про божевілля. Я зареготався і в тій хвилині відчув чужу руку на своїх плечах і зірвався на рівні ноги. Переді мною — віце-пріор.

— Ге-ге-ге! Кого то я бачу, кого? Хто мені так гарненько, тихесенько з богослужби висунувся, хто? Хто мені так солоденько до дівчини усміхається, хто?

Я оглянувся. Дійсно, недалеко на полі дівчина пасла корови.

— Але ж я цілк...

— Цсст, ані мур-мур. Хто вам дозволив говорити? Ну, ну, не гнівайтеся, що я перервав вам таке ідеальне візаві. Простіть, дуже мені прикро, але, будь ласка, зі мною. Прошу наперед. Так, гм, гм, гм, що тут не діється: лицезрініє, плоть диявольська! О темпора, о морес[1].

Він завів мене до кухні.

Там були вже новаки і приготувлялися до обіду. Віце-пріор стояв проти мене, хитав

головою, усміхався і жував зассаною губою.

— Як то ми рідко коли бачимося, але як зустрінемося, то вже маємо про що побалакати між собою. Так... А прошу ласкаво скинути сорочку... так, гарно.

Він подав мені "дисципліну".

— Оце дівчинка святилася б. Гладить, як оксамит. А прошу обійняти її за гнучкий стан і спробувати. Прошу... А вашим обідом не журіться. Я вже його призначу для когось. А прошу гладити себе нею так, щоб у кухні було більше її чути, ніж ложки і тарілки. Так нам буде приємніше обідати.

Вийшов. Я рівномірно бив себе по плечах. Мало ще мене доля побила.

Я глянув на розп'яття, яке висіло на стіні, і стиснув мене жаль. Як почув, що з моїх плечей тече кров, я притулявся до печі і тріпав її, а коли чув чужі кроки, то відступався. Стільки ошуку і полегші.

Причалапав віце-пріор, став на порозі і дивився на мене, взявшись під боки.

— Ну, сатіс[2], іди в мирі і не согрішай...

II

Вже з півроку було все готове до похорону. Патер Валентій вивчив похоронну промову, як "Отче паш". Патер Валеріан переробив і переписав четвертий раз свій патетичний некролог, в якому звеличував під небеса заслуги пріора та взивав "магна воце" вірних і цілу батьківщину, щоб плакала по втраті єдиного батька пріора. А пріор лежить собі, охає, заливається насилу ліками і ані не гадає вмирати.

Щоночі міняють сторожу, і один із старших братчиків і один з новаків пильнують старця.

По гоміліях, по чищенню ліхтарів та кухонного посуду прийшла черга на мене і на братчика Вінкентія. Ми ввійшли до просторої келії, де клигав патер пріор. Сухий, чорний, як головня, старець, зі страшними запалими очима повернув голову і глянув на нас. По мені пробігли дрижаки, я глипнув на братчика і помітив його скритий погляд, що перебіг від мене до хворого. Я стояв безрадно. Старець дивився пильно на мене, кивнув пальцем.

— Ти по-овак?

— Так, прошу.

— Ти-и но-о-овак? Ох, ох...

— Так, патре пріор. Я вже тут від довшого часу. Чим можу служити?

Я схилився до нього.

Він здригнувся, наче прокинувся.

— Гм, гм, ох, мене піхто не допильнує, завзялися на мене... Не-ехай їм бо...

Взяв мене за руку, дивився пильно то на неї, то на мене.

— Ге, яка ручка... Скільки тобі літ?

— П'ятнадцять.

Дрижав щораз більше і стискав мою руку як льодом. Мені підступив мороз під серце, я дрижав у такт з пріором, очі заступила пітьма, я ось-ось мав упасти, але старець пустив мене і відвернувся.

— Во-оди, — промимрив по-старечому.

Я прочуняв і метнувся за водою, але не було ні глечика, ні склянки. Підходжу до братчика, а цей роззувається, як нічого не бувало.

— Фратер Вінценціус, де вода?

Він блиснув на мене очима спідлоба.

— Від кого маєш реакреацію? Хто тобі дозволив говорити?

Сіпав далі ногу з чобота.

Пріор заснув.

Я сів на стільчик і поклав голову в долоні. У вухах шуміло, як у повідь. Я не міг знайти ладу серед думок і тремтів первово. Братчик відчинив дверці старосвітської печі і кинув туди кілька полін. Дрова почали тріскотіти, по келії розходилося тепло. За якийсь час помітив я, що пріор встав із ліжка в білизні і пустився хитким кроком по келії. Мало що не гепнувся. Я опустив очі на землю, він обійшов довкола мене — я почув на собі страшний вогонь його очей, — потім він попрямував на своє місце, коло ліжка похитнувся легко взад, так що руками сперся на поміст. Тер спиною об край ліжка і сунувся помалу на постіль. Його вишкірені зуби пройняли мене до кісток.

Збудив мене доторк братчика.

— Ти, — шептав він гробовим голосом, показуючи на старця. — Він нині... — тут братчик махнув рукою, — а в тебе нові черевики. Позич мені завтра на похорон. За те я вимащу їх, а ти візьмеш мої чоботи.

Я мовчки роззув свої черевики.

— Ага! Ти, у тебе біла сорочка. Позич мені.

Я розстібнув рясу, скинув сорочку і подав братчикові. Потім я натягнув рясу на голі плечі і знову сів на стільчик.

Братчик Вінкентій мав звичку продавати потайки білизну, одяг і все, що лише міг у нас зарвати, а ці гроші обертав на свою розвагу, *ad maiorem dei gloriam*...[3] Посоловілий і зморений, я дивився на вогонь у печі. Мені привиділося обличчя моєї мами і причулись її останні слова:

— Отак, дитино, покидаєш світ. Гонили тебе з тих папських шкіл за безбожність. Колотили тобою. А то видко, що вони самі були безбожні. Але в тебе є віра. То, може, хоч там, у монастирі, знайдеш спокій і ліпшу долю.

Я припав до її ніг і шептав:

— Та гадав я, мамо, що поможу вам на старі літа. А то так, як би то і не було мене ніколи на світі.

— Ба, сину, такий талан.

— Та й то свої мені так прислужилися.

Мати всміхнулась гірко.

— Ге, свої! Пусте-е-е! Свій пес укусить гірше, ніж чужий. А хто ж би вірив їм? То вже, синку, таке: хто натягне на себе панське лахміття, той своїх не знає, а держить з панамі.

Потім прощалась зі мною.

— А тут маєш черевики та сорочку. Тільки й всього маєтку від мене принесеш туди...

Я глянув перед себе на чоботища братчика. Він вимастив черевики, вийняв кілька кругів з кухонної бляхи і надставляв черевики над полум'ям, щоб масть ліпше увійшла. Та в ту саму хвилину вони зсунулися йому з пальця в пащу вогню. Ми кинулися вперед, але вже було запізно.

Я почав жалуватися, але братчик слухав байдуже. Утрата черевиків вимотувала в моїй голові пасма чорних думок, кувала їх у нескінченний ланцюг, він обвивав довкола мої груди і душив за горло.

Босий, без сорочки, зморений, старший патер тягнув мене до своєї келії і хотів обпоїти мене вином. А потім дорікав мені, що я втік від нього.

"І цей, — думав я, — також неабиякий грішник, коли так довго мучиться".

Нараз пройняло мене гостре хрипіння пріора. Я підбіг до нього і відскочив.

— Фратер Вінценціус, пріор вмирає.

Той знову блиснув на мене очима і далі мастив свої чоботи. Я скипів:

— Скоти без іскри, і гріх треба пошанувати в такій годині, як тепер. І ви самі не ліпші, ви всі тут, ви!

Братчик скочив до мене, замахнувся чоботом на мою голову, але моя лють була налита вщерть. Я кинувся на нього зо всією силою, вхопив за горло і жбурнув до землі...

При дверях я оглянувся. На ліжку лежав мертвий пріор, на землі — простертий братчик. Я вийшов у коридор, відчинив вікно, зсунувся по трубі вниз і переліз через мур.

Я опинився на волі серед осінньої темної ночі.

1907

[1] О часи, о звичаї (лат.).

[2] Досить (лат.).

[3] До найвищої слави божої... (лат.).